

Я. І. Федан,

аспірант кафедри психології, педагогіки та соціального управління,
Національний університет "Львівська політехніка"

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ НЕПОВНОСПРАВНИХ В УКРАЇНІ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Y. Fedan,

Graduate student department of psychology, education and social management, national university "Lviv Polytechnic"

HUMANIZATION OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE EDUCATIONAL NEEDS OF DISABLED PEOPLE IN UKRAINE: STATE MANAGEMENT ASPECT

У статті розглянуто процеси гуманізації освіти які є основою розвитку сучасної освітньої політики в Україні, здійснено огляд нормативно-правової бази щодо освіти неповносправних в Україні та визначено напрями гуманізації освіти неповносправних у контексті державного управління освітою.

The article deals with the processes of humanization of education which is the foundation of modern educational policy in Ukraine, by examination of normative — legal framework for education disabled in Ukraine and identifies areas humanizing education of persons with disabilities in the context of public administration education disabled.

Ключові слова: неповносправні, освіта неповносправних, державне управління.
Key words: disabled, disabled education, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зміни, які відбуваються в українському суспільстві, окреслюють пріоритетні завдання виховання висококультурної, інтелектуальної, творчої особистості, яка здатна забезпечити прогрес нації та вихід держави на рівень цивілізованих країн світу. Розв'язання цього завдання пов'язане із сучасним осмисленням морального виховання, пошуком таких моральних орієнтирів і норм, які б забезпечили повноцінне життя в усіх сферах людського буття, де важливим інструментом таких перетворень є освіта. Усвідомлення того, що в сучасному глобалізованому просторі шанс на успіх матимуть ті держави, у яких ефективно реалізується людський потенціал їх громадян, в тому числі і потенціал громадян із інвалідністю, яскраво кристалізуються ідеї гуманізації освіти. Гуманні цінності та відповідні їм норми є тим культурним кодом, який впливає на спрямованість і характер потреб, цілей, інтересів особистості, визначає повсякденну поведінку й регулює взаємини людей, забезпечує раціональність і людяність їхнього способу життя, а отже, життєздатність суспільства.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Гуманізації освіти присвячена велика кількість досліджень вітчизняних і закордонних учених: М.Н. Берулави, Е.В. Бондаревської, К. Роджерса й ін. Проблема гуманізації освіти при використанні інформаційних і комунікаційних технологій розробляється С.В. Панюковою, Е.С. Полат, Е.А. Ямбургом. У контексті розширення дискурсивних практик у відношенні процесів соціальної інклюзії та соціальної ексклюзії особистості проводяться дослідження зарубіжними авторами: П. Абрахамсон, Г. Рум, Г. Уайт, К. Філіпс, А. Хаан, Ю. Хамалайнен, У. Хеллінкс та російськими авторами: М. Елютін, Ю. Зубок, М. Тихонова, Є. Ярська-Смирнова. Значний ряд публікацій вітчизняних авторів представляє поліморфізм підходів до аналізу особливостей трансформації державної соціальної політики в аспекті визнання прав і свобод кожної людини, створення громадянського суспільства, побудови соціальної держави: З. Голєнкова, І. Гусєв, Н. Калашников, І. Лапушанський, Т. Малєва, Г. Осадча, Ф. Шарков, В. Шахов. Підкреслюється необхідність реалізації антропоцентричної соціальної політики, посилення практик соціальної допомоги та підтримки

осіб з обмеженими можливостями, надання їм сприяння в ході інтеграції в суспільство. При цьому багато авторів звертають увагу на низький ступінь соціальної захищеності дітей і підлітків, особливо таких, що мають відхилення у розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є полягати у відображенні процесів гуманізації які відбуваються в контексті державного управління освіти та їхнього впливу на здобуття освіти неповносправних осіб, запропонувати напрямк гуманізації освіти відповідно до потреб неповносправних для рівноправного здобуття освіти кожного громадянина України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Україна у своєму розвитку орієнтується на європейську систему цінностей, у якій інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головними складовими національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку.

Саме з цих позицій сформульовано завдання в Державній національній програмі "Освіта", в якій, зокрема, зазначено: "Гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи".

Принцип педагогічного гуманізму передбачає також повагу до прав і свобод дітей, які регулюються Конституцією України [2], правовими актами та нормами міжнародного права, зокрема Декларацією прав дитини, Конвенцією про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, тощо.

Із обранням Україною гуманістичного напрямку в розвитку освіти, значно посилилася увага до якості й доступності освіти для дітей з особливими освітніми потребами відповідно і дітей з неповносправністю. Продовжує формуватися і впроваджуватися нова культурна й освітня норма — створення умов для активної участі у житті суспільства для усіх громадян, включаючи людей фізично й інтелектуально неповносправних. Дані норми фіксує міжнародне за-

конодавство на рівні ООН, яке понад півстоліття обстоює права осіб з обмеженою життєдіяльністю.

Питання міжнародного регулювання прав дітей-інвалідів окреслено в ухваленій у 1989 році Конвенції ООН про права дитини. У 1991 р. Україна приєднавшись до країн, що ратифікували цю Конвенцію взяла цілковиту відповідальність щодо забезпечення всіх прав і свобод громадян з інвалідністю, їх повноцінного права на життя

Владою все більше уваги приділяється питанням організації навчання дітей з особливими освітніми потребами та інтеграції їх у дошкільні, загальноосвітні навчальні заклади. Інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір України є одним із напрямів гуманізації всієї системи освіти та відповідає пріоритетам державного управління, що окреслені в Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті [3].

Важливим є підмітити, що починаючи з 2000 року в Україні активізувалася законотворча діяльність стосовно регламентації надання освітніх, медичних, соціальних послуг особам з обмеженими можливостями здоров'я, зокрема дітям, що засвідчує прийняття таких Законів, як: "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" (2000 р.), "Про охорону дитинства" (2001 р.), "Про соціальні послуги" (2003 р.), "Про реабілітацію інвалідів в Україні" (2005 р.) [5; 6].

З метою приведення законодавства України в сфері соціального захисту інвалідів у відповідність до положень Конвенції ООН про права інвалідів Верховною Радою України прийнято Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів" [4], яким вносяться відповідні зміни до законів України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" та "Про реабілітацію інвалідів в Україні". Закон підписаний Президентом України та набув чинності з 1 січня 2012 року, крім окремих положень, які набрали чинності з 1 січня 2013 року.

Прийнятий закон впроваджує у вітчизняне законодавство визначення "дискримінація" за ознакою інвалідності, "універсальний дизайн" та "розумне пристосування". У новій редакції викладено поняття "інвалідність" та "інвалід" виходячи із соціальної, а не з медичної моделі інвалідності, де інвалід є особою з вродженими чи набутими стійкими розладами функцій організму, що потребує допомоги для здійснення повноцінної життєдіяльності, розвитку та інтеграції в суспільство.

В Україні розроблено Комплексну програму освіти та фахової підготовки інвалідів, спрямовану на створення сприятливих педагогічних, психологічних, соціально-економічних, медичних, організаційних та правових умов і гарантій для реалізації прав неповносправних на отримання освіти відповідно до інтелектуальних, психологічних та фізичних можливостей особистості.

В основу цього підходу покладено два принципи:

- не відривати дитину від сім'ї й суспільства, коли це можливо, і сприяти природному процесу її соціалізації;
- розробити й апробувати альтернативні моделі спеціальної освіти та надати можливість для батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку обирати форму і вид майбутньої освіти.

Згідно з демократичними та гуманістичними світовими стандартами, людство переходить до нової світоглядної парадигми — "єдине суспільство, яке включає людей з різноманітними проблемами". Сучасною світовою тенденцією є прагнення до деінституалізації та соціального інтегрування осіб з особливостями психофізичного розвитку. Формується нова культурна й освітня норма — повага до людей з інвалідністю.

Проте на даний час в Україні можливість навчатися особам з інвалідністю, як правило, є нижчою від решти населення, що визначається наступними чинниками:

- недостатність у нашому суспільстві милосердя по відношенню до неповносправних;
- нерозвиненість і непристосованість закладів освіти (за винятком спецзакладів) з урахуванням задоволення основних потреб інвалідів;
- низькою якістю чи відсутністю технічних засобів і пристосувань, необхідних для обслуговування, пересування і навчання інвалідів;
- нерозвиненість спеціальних навчальних програм для отримання якісної, особливо вищої освіти;
- наявністю перешкод в задоволенні морально-духовних потреб;

— низьким рівнем матеріального забезпечення і соціального обслуговування та їх недостатньою гнучкістю;

На вирішення цих та інших проблем спрямовані зусилля Уряду, а саме: планом заходів щодо створення безперешкодного середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009—2015 роки центральним органом виконавчої влади, Раді міністрів АРК Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям визначено завдання забезпечити його виконання в межах асигнувань, передбачених у Державному бюджеті на відповідний рік та за рахунок інших джерел.

Разом з тим особлива увага звертається на необхідність розроблення та удосконалення будівельних норм щодо проектування житлових будинків, громадських будівель, споруд, у тому числі навчальних закладів.

Нові концептуальні засади суспільного устрою полягають у здатності розвиватися на основі толерантності, застосування дискримінації, поваги до людського різноманіття, рівності можливостей, солідарності та безпеки. Ці підходи зумовлені визначенням головної мети соціального розвитку — "створення суспільства для всіх", що забезпечує захист та повну інтеграцію в соціум всіх верств населення, в тому числі осіб з інвалідністю. В основу такої інтеграції покладено концепцію цілісного підходу, яка відкриває шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини [1].

Тому потрібно виокремити напрями гуманізації освіти щодо осіб з інвалідністю які можуть сприяти покращенню якості освіти та подоланні перешкод та труднощів у навчанні. Гуманізація системи освіти передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами за місцем їхнього проживання в спеціально створеному середовищі масового навчального закладу, пристосованого для навчання дітей з будь-якими потребами, що сприяє гармонійному розвитку кожної окремої дитини в залежності від її індивідуальних можливостей. Створення умов для такого навчання — складний процес, оскільки є багатовекторним і включає:

- створення соціально-психологічних умов для прийняття інвалідів в колектив.
- Матеріально-технічне оснащення навчального закладу, що повноцінно забезпечить навчально-виховний процес дітям з різними освітніми потребами;
- забезпечення архітектурної доступності приміщень навчального закладу для дітей з обмеженими фізичними можливостями;
- спеціальну підготовку педагогів до роботи в нових умовах та введення до штатного розпису навчального закладу додаткових одиниць асистентів педагогів і спеціалістів корекційно-компенсаційного спрямування;
- створення гнучкого робочого навчального плану, що передбачає організацію індивідуальної роботи з дитиною;
- забезпечення функціонування служб підтримки, ресурсних центрів, консультаційних служб для здійснення корекційно-реабілітаційних заходів, консультування учасників навчально-виховного процесу тощо.

У класах чи школах, де навчаються учні з різним рівнем розвитку та здібностей, педагоги мають підтримувати один одного у застосуванні найефективніших стратегій навчання. Якщо у школі створено доброзичливу та невимушену атмосферу і визнають унікальність кожного, як педагога так і учня та підтримують їх — це суттєво підвищує ефективність навчання. В цьому напрямі працює Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, яке на доручення Кабміну від 19.10.2010 р. № 62034/1/1-10 про відзначення Міжнародного дня інвалідів в Україні пропонує проводити у навчальних закладах "уроки доброти" на тему: "Дивіться на нас, як на рівних". Метою "уроків доброти" є привернення уваги суспільства до проблем інвалідів та формування позитивної громадської думки, толерантного ставлення до дітей — інвалідів, руйнування психологічних, фізичних, соціальних бар'єрів, які виключають або обмежують їх участь у повноцінній життєтворчій діяльності.

Такі заходи не повинні бути одноразовою дією, але довготривалим процесом який передбачає подолання стереотипних, інколи невірних уявлень про неповносправних учнів, створення позитивного, турботливого відношення яке є орієнтоване на взаємодопомогу. Цьому можуть слугувати предмет "Етика" та факультативні курси "Основи християнської етики", навчальні програми яких рекомендовано Міністерством освіти і науки України, де акцентується увага на головні християнські цінності як любов до Бога і ближнього, милосердя, добрості, терпіння, лагідність та ін.

Матеріально — технічне забезпечення навчальних закладів та їхнє оновлення, створення доступного середовища є не менш важливим напрямком гуманізації в контексті здобуття освіти інвалідами, тому що специфіка навчання неповносправних відрізняється від навчання звичайних учнів і потребує додаткових засобів для пристосування у навчанні. Слабочучі учні можуть використовувати такі технічні засоби навчання для сприйняття інформації, як навушники для учнів та мікрофони для викладачів. Для слабозрячих дітей потрібно розробляти навчальну літературу відповідно до їхніх потреб: підручники із збільшеним шрифтом, чи підручники зі шрифтом Брайля. Зокрема, як обіцяє міністр освіти Дмитро Табачник "...підручники для найменших будемо обов'язково друкувати шрифтом Брайля... це вкрай потрібно для дітей з вадами зору. Ці діти "рвуться" до освіти, можливо, більше, ніж інші. Коли бачиш, що діти через дві лупи читають, то просто "серце кров'ю обливається". Такі посібники могли б допомогти діткам у навчанні та мінімізувати зусилля при вивченні навчального матеріалу. В межах інклюзивних класів вводиться посада сурдоперекладачів, які забезпечують спілкування учнів не тільки в межах навчального закладу, а й у повсякденному спілкуванні. Це в свою чергу зрівнює умови здобуття знань між неповносправними та іншими дітьми.

Створення доступного середовища передбачає доступність у користуванні приміщеннями всіма категоріями. Сюди можна віднести побудову пандусів, збільшення дверних проходів, встановлення ліфтів, тощо. Для такого простору характерним є нескладне планування приміщення з мінімальною кількістю поворотів та просте розміщення навчальних класів. Враховуючи економічні можливості держави щодо реконструкції навчальних закладів доцільним буде на перших етапах становлення навчання інвалідів у ЗНЗ створити мінімальні умови для навчання, зокрема переобладнати перший поверх навчального приміщення для цієї категорії учнів та навчальний розклад укласти так згідно з яким шкільні дисципліни викладатимуться в переобладнаній частині приміщення.

В Україні вже практично прийнятий повний комплекс нових будівельних норм і правил (так званих ДБНів), які зобов'язують абсолютну всі житлові та громадські приміщення, в т.ч. і навчальні заклади, робити доступними для інвалідів. На виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 29.07.09 № 784 "Про затвердження Плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009 — 2015 роки "Безбар'єрна Україна" [7]. Інститутом інноваційних технологій і змісту Міністерства освіти і науки України спільно з Київським національним університетом будівництва і архітектури розроблено програму навчальної дисципліни "Формування безперешкодного середовища для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями" для використання її в навчальному процесі з підготовки (перепідготовки) фахівців за напрямками "Архітектура" та "Будівництво". Деякі елементи нормативно-правової бази ще потребують конкретизації, особливо в частині засобів контролю та регулювання відповідальності за дотриманням цих вимог, однак загалом на теоретичному та правовому рівнях уже є база для забезпечення доступності.

Перешкодою для здобуття людиною освіти можуть бути тільки психічні порушення та серйозні порушення інтелекту, що не дозволяють навчатися спільно із здоровими людьми. Таких людей слід переорієнтувати на вже існуючі спеціалізовані навчальні заклади. Труднощі, пов'язані із скрутою при пересуванні, не повинні впливати для відмови у навчанні.

Дані напрями гуманізації стимулюють освітні установи до прийняття відповідних заходів щодо учнів з інвалідністю для надання їм можливості реалізувати свій особистий потенціал за допомогою участі в освіті та навчанні на тій же основі що й здорові учні та захисту від дискримінації.

Отже, одним з важливих напрямків сучасної освітньої державної політики України є гуманістичний розвиток системи освіти, орієнтований на нові потреби суспільства. Вироблення нової системи цінностей в учнів та нових етичних відносин між учнем і викладачем є необхідними умовами цього розвитку.

Визначення пріоритетних завдань стосовно покращення умов щодо забезпечення навчання інвалідів у державному управлінні є необхідним напрямом, який визначає рівень гуманності освітньої політики неповносправних.

Нормативно-правова база щодо освіти інвалідів удосконалюється і набуває гуманних ознак, частково реалізовується в Україні через соціально-економічні фактори. У законодавстві України наявне протиріччя між задекларованим правом на рівний доступ до всіх ланок освіти для всіх дітей та недостатньо надану можливість його реалізувати дітям та родинам дітей з порушеннями психофізичного розвитку через відсутність офіційного визнання інклюзивної форми надання освіти. Відсутні чітко виписані механізми впровадження інклюзії, а заходи, передбачені в окремих документах, не мають під собою достатнього законодавчого підґрунтя. Практично відсутня у чинному правовому полі підготовка та перепідготовка педагогічних кадрів для роботи в умовах інклюзивного навчання.

Запропоновані напрями гуманізації стимулюють освітні установи до прийняття відповідних заходів щодо учнів з інвалідністю для надання їм можливості реалізувати свій особистий потенціал за допомогою участі в процесі навчання на тій же основі що й здорові учні та захисту від дискримінації.

Література:

1. Беланова Р. А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна — США) / Беланова Р. А. — К.: Центр практичної філософії, 2001. — 216 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України [прийнято Верховною Радою 28.06.1996 № 254к/96-ВР]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у 21 столітті / [Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти]. — Київ, Міжн. Фонд (Відродження), 2001. — С. 2—4.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів [Електронний ресурс]: Закон України [прийнято Верховною Радою України 22.12.2011 № 4213-VI]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4213-17>
5. Про реабілітацію інвалідів в Україні [Електронний ресурс]: Закон України [прийнято Верхов. Радою України від 06.10.2005 № 2961-IV]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>
6. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [Електронний ресурс]: Закон України [прийнято Верховною Радою України 05.10.2000 № 2017-III]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
7. Про затвердження Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]: наказ [видано МОН України 06.12.2010 р. № 1205]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10?test=HtkMfW9q574d.ldsZiDBab7YHI43Ms80msh8Ie6>

References:

1. Bielanova, R. A. (2001), Humanizatsiia ta humanitaryzatsiia osvity v klasychnykh universytetakh (Ukraina — SShA) [Humanization and liberalization of education in classical universities (Ukraine — USA)], Tsentr praktychnoi filosofii, Kyiv, Ukraine.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 28 June 1996).
3. Prohrama pidtrymky vyroblennia stratehii reformuvannia osvity (2001), "National Doctrine of Education Development in Ukraine in the 21st Century", Mizhn. Fond (Vidrodzhennia), Kyiv, Ukraine.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On amending some laws of Ukraine on Disability Rights", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4213-17> (Accessed 22 December 2011).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "On the Rehabilitation of the Disabled in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (Accessed 06 October 2005).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On state social standards and state social security", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> (Accessed 05 October 2000).
7. Ministerstvo Osvity I Nauky Ukrainy (2010), "Resolution Ministerstvo Osvity I Nauky Ukrainy "On approval standards staff of secondary schools"", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10> (Accessed 06 December 2010).

Стаття надійшла до редакції 03.02.2014 р.